

Поняття теологічного дискурсу та його функції в комунікації

К. В. Доскач

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: katie.doskach@gmail.com

Paper received 26.10.18; Accepted for publication 03.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-183VI54-04>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних детермінантів теологічного дискурсу та аналізу комунікативного підходу, що має специфічні характеристики на вербальному та невербальному рівнях сприйняття релігійного контексту. Також в статті надається визначення теологічного дискурсу та описуються його основні функції. Пропонується класифікація християнської теологічної термінології.

Ключові слова: дискурс, теологія, комунікація, когнітивна функція, догматизм.

Вступ. Дискурс є частиною соціокультурної взаємодії, тобто спілкування людей в різних соціальних групах чи типових комунікативних ситуаціях. Чернявська В.Е. розглядає дискурс як текст в нерозривному зв'язку з ситуативним контекстом [8, с.70], тобто з тією типовою ситуацією у якій відбувається комунікація. Крім того, на думку автора дискурс – це сукупність тематично співвіднесених текстів, які зведені до однієї теми, розкритої інтертекстуально, тобто у взаємодії з іншими дискурсами [8, с.75]. У різних сферах історично сформованої комунікації виділяють багато видів дискурсу. Залежно від учасників спілкування та комунікативної ситуації виділяють стільки дискурсів, скільки існує типізованих осіб і обставин: науковий, політичний, юридичний педагогічний, релігійний тощо. Під теологічним дискурсом розуміється різновид релігійного дискурсу, що є сукупністю вербальних творів, мета яких через роздум про Бога і тлумачення Священного Писання переконати реципієнта в істинності християнського вчення. Предметом теології є тлумачення Священного Письма, церковних канонів, розробка та формулювання понять і положень, осмислення літургічної практики, норм моральності, релігійне мистецтво тощо. Розрізняють догматичне, основне, порівняльне, моральне та пастирське богослов'я, що знаходить мовно-комунікативне вираження у відповідних різновидах християнського теологічного дискурсу [5, с.337].

Огляд літератури. Наразі все більше число дослідників визнають існування релігійного дискурсу як одного з найважливіших видів інституціонального дискурсу разом з політичним, юридичним, медичним та іншими (Є.С. Анісімова, В.І. Карасик, О.А. Крилова, Л.П. Крицін, Н. Б. Мечковська, М. Каempfert, Е. Biser, Н. Fischer). Протягом багатьох років досліджується жанрова специфіка окремих видів релігійного дискурсу: духовне послання (Ярмульська 2002), молитва (Уразаєва 2003), церковно-проповідницький дискурс (Анісімова 2008). Сучасними лінгвістами вивчались окремі концепти, що становлять основу релігійної комунікації: "Блаженство" (Воркачов 2005); "Бог" (Караулов 1994); "Віра" (Караулов 1994, Степанов 2001); "Гріх", "Розпуста як гріх" (Степанов 2001); "Душа" і "Дух" (Чернікова 2004; Степанов 2001); "Шлях" (Уразаєва 2003); "Святі і праведники" (Степанов 2001); "Святе і скверне" (Степанов 2001); "Страждання" (Караулов 1994); "Страх" (Колосов 2004); "Біс, біс" (Степанов 2001) та ін.

Мета. Аналіз основних детермінантів теологічного дискурсу та визначення ролі комунікативного підходу у сприйнятті релігійного контексту.

Матеріали і методи. Теологія як форма поширення християнських істин для вірян, що не мають теологічної освіти, знаходить своє вербальне вираження у всій різноманітності духовної літератури. Серед існуючого різноманіття текстів сучасної духовно-повчальної літератури матеріалами статті слугують коментарі до Біблії для мирян, катехізиси, популярні статті на християнські теми, медитації, проповіді для читання. Контент-аналіз та описово-порівняльний метод дослідження були застосовані з метою отримання достовірних результатів.

Результати та їх обговорення. Єдину основу для виокремлення теології як теоретичного і практичного вчення про Бога, Одкровення, взаємовідносин Бога і людей складає опора на Священні тексти і їх тлумачення. Саме робота з релігійними текстами, спрямована на розуміння біблейської, церковної, загальнолюдської історії, подій сучасності і є стержневою частиною богословської системи. А.М.Прилуцький відмічає, що християнська теологія вже оформлена через досягнуту повноту божественного Одкровення. Тому завданням сучасної теології є не догматичний розвиток, а термінологічна, методологічна та герменевтична рефлексія. Весь розвиток богослов'я християнської Церкви по суті зводиться до осмислення богословських істин Одкровення [6, с.205].

Теологія (богослов'я) – наука, яка ґрунтована на сакральних текстах Одкровення і виражена в дискурсивній формі вчення про Бога, його суть та дії; сукупність міркувань і доказів істинності віровчення, обґрунтування вірності певному змісту, нормам і правилам життя. Теологія визначається в широкому значенні як система християнських вчень про сенс і зміст віри (догматизм, літургія), моральне життя церкви (етика), Біблію (біблейські тлумачення, бібліологія, біблейські словники), історичний розвиток церкви та її вчення (історія церкви, патрологія), а також взаємовідносини релігії і людей на сучасному етапі. Згідно зі словником "Християнство" богослов'я або теологія – систематичний виклад, обґрунтування і захист вчення про Бога, його риси та ознаки; комплекс доказів "істинності" догматизму, релігійної моралі, правил і норм життя вірян та духовенства [9, с.178].

Теологічний дискурс – це дискурс Богослов'я і Боговчення, який розвиває і виражає зміст християнської віри, яка сповідується Церквою. Богослов'я – це система релігійно-догматичних доказів і обґрунтування надприродних, "абсолютних" істин, що впливають з необмеженої, надчасової природи Бога. Система теології об'єднує комплекс дисциплін, кожна з яких висвітлює різні сторони християнського віровчення та має своє цільове призначення.

Детермінантами теологічного дискурсу є:

1) Сфера комунікації (релігійна) і характерна для неї картина світу, яка ґрунтується на визнанні існування Бога як вищої сакральної суті. В текстах релігійної комунікації йдеться про сакральну реальність, при якій межі між реальним і нереальним стерті. Цим пояснюються два напрямки теологічного дискурсу до світу невидимого, Божественного і світу видимого, реального.

2) Референціальна область, що визначає його тематику і змістовні домінуючі, включає основні концепти теологічного дискурсу. В якості організуючого в теологічному дискурсі, як і в релігійному, виступає концепт Бог. До нього апелюють в усіх текстах, незалежно від жанру і характеру публікованих теологічних матеріалів. До найважливіших відносяться також концепти: віра, дух, душа, диво, любов та ін.

3) Функції теологічного дискурсу:

– Сакральна функція, безпосередньо пов'язана з усією релігійною сферою комунікації. Вона полягає в тому, що богопізнання здійснюється через містичне спілкування зі світом божественного, через те, що “здіймає дух до споглядання (*contemplatio*) вищих сутностей”.

– Когнітивна функція теологічного дискурсу полягає в тому, що пізнання Бога і божественної істини здійснюється за допомогою рації, коли відбувається матеріалізація релігійного світобачення в одиницях мови, переклад містичного вчення в площину аналізу і висновків.

– Аргументуюча функція в теологічному дискурсі базується на обґрунтуванні, доказі і донесенні до вірян суті християнських істин.

– Комунікативна функція реалізується в організації взаємодії між комунікантами для передачі богословського знання в науковій або ненауковій релігійній комунікації.

– Просвітницько-повчальна функція служить виховною дією для реципієнта, формуванню у нього певного відношення до життя, наслідуючи Євангеліє [2, с.10].

Разом з виділеними функціями теологічний дискурс виконує також регулятивну (регулювання поведінки вірян) та інтеграційну (об'єднання вірян) функції, які розглядаються нами як факультативні.

4) Догматизм є основним принципом організації теологічного дискурсу. Він має на увазі опору на корпус текстів (Священне Писання (Біблія) і Священний Переказ (в католицизмі), що містять основні положення віровчення. Догматизм складає суть теологічної аргументації, що пояснює все, що відбувається у світлі Біблії. За Біблією стоїть унікальна система асоціацій, що викликаються нею у свідомості вірян. У сучасній лінгвістиці подібні тексти позначаються як “прецедентні тексти”, тобто значимі для особи в пізнавальному і емоційному відношенні та мають надособовий характер. Тексти, що добре відомі широкому оточенню цієї особи, включаючи її попередників та сучасників і такі, звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особи” [4, с.105].

Прецедентний текст формує концепт, тобто соціопсихічні знання, що характеризуються багатовимірністю і ціннісною значущістю. Розрізняють мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські прецедентні тексти. Біблія відноситься до надгрупових, наднаціональних і загальнолюдських текстових концептів, що мають найвищу міру авторитетності і імперативності. Саме ця унікальність обумовлює регулярну актуалізацію Біблії як одного з найважливіших прецедентних

текстів в різних видах релігійного дискурсу, у тому числі в теологічному.

5) Глумачення Священного Писання, яке є основним способом пізнання в теологічному дискурсі, використовується як провідна комунікативно-мовна форма. Глумачення Священих текстів носить спеціальну назву “екзегеза”. Глумаченням релігійних текстів, передусім текстів Біблії, займається окрема богословська дисципліна – екзегетика. Усі істини, які здатна пізнати людина, містяться в Писанні і проблема полягає тільки в тому, щоб правильно представити і зрозуміти те, що сказано в ньому.

6) Богословська термінологія. Цей детермінант виділяється в якості основного А.М. Прилуцьким. Факт наявності термінології дозволяє зробити висновки про існування теології як впорядкованої спеціальної сфери знань, що наповнює питання про міру “науковості” теологічного знання об'єктивним змістом [6, с.29]. Процес створення власне християнської теологічної термінології почався незабаром після інституціоналізації християнської Церкви, тобто приблизно з кінця першої половини першого століття християнської ери. До богословської лексики відносяться мовні одиниці, що мають сакральну значущість, а саме:

– біблійні (слова, словосполучення і образи з Священного Писання як особливий пласт лексичних одиниць): *Miracle, Cure, Feeding, Raising of the Dead, Demon, Enlightenment etc.*;

– слова семантичного поля “релігія”: *Sermon, Preacher, to repent, Confession, to pray, Priest, Mercy, the gospel etc.*;

– лексика морально-етичного характеру: *Faith, Cognition, Experience of God, New Testament ethics etc.*;

– клішовані звертання до Бога та Ісуса: *Lord, the Risen Lord, the Prince of Life etc.*

Усе різноманіття представленої богословської термінології, на думку А.М. Прилуцького, можна розділити на тематичні групи. Найбільш об'ємний по кількості елементів, що входять в нього, блок містить найважливіші терміни, що визначають догматичні поняття християнської теології: *Christology, Dogmatics, Creativity, Belief, Creation, Trinity* тощо. Інший тематичний блок складає лексика, що відбиває облаштування церкви і адміністративно-канонічні стосунки всередині неї: *the Practical Theology, the Church Contemporary History Research, the Synodal Decision* та ін.

7) Учасники комунікації. Найважливішим детермінантом для виділення теологічного дискурсу є наявність його учасників, що мають специфічні характеристики на вербальному і невербальному рівнях. Комуніканти будь-якого інституціонального дискурсу, у тому числі релігійного, поділяються на агентів і клієнтів: до перших відносяться ті, хто грають активну роль в інституціональному спілкуванні, а до других – ті, хто звертається до агентів і виступають представниками суспільства в цілому по відношенню до представників інституту [3, с.266]. Стосовно теологічного дискурсу ми виділяємо два типи комунікантів:

1. Теолог, богослов (*the Theologian*) – людина, що має богословську освіту: теолог (церковний учений), церковний служитель, викладач релігії в учбовому закладі. Часто допускається комбінування цих соціальних ролей. Представник вказаної групи добре володіє теологічною термінологією, знає процедуру богослужіння, адекватно сприймає як практичну, так і теоретико-теологічну літе-

ратуру і нерідко сам є автором фундаментальних досліджень, публікацій в релігійних виданнях. У спеціалізованих виданнях автор теологічного дискурсу ідентифікується власною назвою з вказівкою сану, наукового звання тощо.

2. Вірянин, нетеолог (the Layman) – мовна особа, що не володіє або не в повному обсязі володіє теологічним соціологією. Вірянин є особливою соціально-психологічною групою, об'єднаною у рамках категорії “релігійна віра”. Вона характеризується неомогенністю, відмінністю у віці, рівні інформованості, обсязі спеціальних знань, соціальному статусі та спрямованості інтересів [1, с.75].

Так, можна виділити групи переконаних християн (the Convinced Christians), що живуть за законами християнської моралі і тих, що мають свідоцтво про хрещення (the Baptism Certificate). Окрім цього виділяють християн, що обирають у вірі і церковному житті те, що вони хочуть інтегрувати у своє життя (the Selection Christians), дистанційованих від приходського життя християн (the Distanced Christians), а також далеких від життя общини християн (the Rand Christians) [7, с.94].

Залежно від міри підготовленості до сприйняття теологічної інформації комунікантів ми виділяємо наступні два типи стосунків між ними:

1) “Теолог – теолог” (“Theologian – Theologian”) – професійна комунікація між фахівцями в області богослов'я (професійна і спеціальна комунікація);

2) “Теолог – нетеолог” (“Theologian – Layman”) – комунікація між фахівцем і неспеціалістом, дилетантом в області теології.

Залежно від рівнів, що традиційно виділяються в теології, а також від міри підготовленості комунікантів до

сприйняття теологічної інформації (теолог/теолог, теолог/нетеолог), ми виділяємо два основні види теологічного дискурсу, представлені популярно-теологічним (виклад християнських істин для мирян, нетеологів) і теоретико-теологічним дискурсом (спілкування між фахівцями-теологами).

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми виділяємо теологічний дискурс як різновид релігійного дискурсу, метою якого є через роздум про Бога і тлумачення Священного Писання переконати реципієнта в істинності християнського вчення. Детермінантами теологічного дискурсу є: сфера комунікації (релігійна); референціальна область, що визначає його тематику і змістовні доміанти (істини християнської віри); функції (сакральна, комунікативна, когнітивна, просвітницько-повчальна, аргументуюча). В якості основної ми виділяємо ту, що аргументує, оскільки метою подібних дискурсів є обґрунтування і донесення до вірян суті християнських істин. Як факультативні розглядаються регулятивна (регулювання поведінки вірян) і інтеграційна (об'єднання вірян) функції. Детермінуючими чинниками виступає також наявність в теології сталої понятійної системи і певного круга комунікантів: теолог (Theologian) і вірянин, мирянин (Layman), що мають загальну картину світу, але різні пресупозиції. Залежно від рівнів (популярна і теоретична теологія), що традиційно виділяються в теології, а також від міри підготовленості комунікантів до сприйняття теологічної інформації (теолог/теолог, теолог/нетеолог) ми виділяємо два основні види теологічного дискурсу, представлені популярно-теологічним дискурсом (виклад християнських істин для мирян, нетеологів) і теоретико-теологічним (спілкування між фахівцями-теологами).

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева Г.А. Религиозная проповедь как специфический вид языковой коммуникации (на материале современных немецкоязычных проповедей): Дис.... канд. филол. наук. - Иркутск, 1998. - 183 с.
2. Гадомский А.К. Теоллингвистика: история, современное состояние, перспективы [в:] А. К. Гадомский, Ч. Лапич (ред.), Хрестоматия теоллингвистики, Симферополь: Универсум, 2008. – 5-32 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. – М.: Academia, 2004. - 389с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. - 261с.
5. Малікова О.В. Дискурси християнської лінгвокультури в контексті співвідношення і розмежування. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 21. – 2012. – 335 с.
6. Прилуцкий А.М. Дискурс теологии. - СПб.: Светоч, 2006 – 304 с.
7. Салахова А. Г.-Б.. Речевые стратегии и средства их реализации в современных христианских немецкоязычных проповедях: Дис....канд.филол.наук. – Челябинск, 2006. – 216 с.
8. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: уч. пособие. М., 2006. С. 69.
9. Христианство: Словарь // Под ред. Л.Н. Митрохина. - М.: изд-во «Республика», 1994. – 560 с.
10. Dijk van T. A Semantic Discourse Analysis // Handbook of Discourse Analysis. Dimensions of Discourse. L. Academic Press Inc. (London) LTD, 1985. Vol. 2. P.1

REFERENCES

1. Ageeva G.A. Religious preaching as a specific type of language communication (on the basis of modern German-language sermons): dis cand. philol. sciences. - Irkutsk, 1998. - 183 s.
2. Gadomskij A. K. Theolinguistics: History, Current State, Perspectives [in:] A.K. Gadomsky, Ch. Lapich (ed.), Reader of Theolinguistics, Simferopol: Universum, 2008. – 32 s.
3. Karasik V.I. Language Circle: Person, Concepts, Discourse. – М.: Academia, 2004. - 389s.
4. Karaulov Yu.N. Russian Language and Linguistic Personality.. - М.: Science, 1987. – 261s.
5. Malikova O.V. Discourses of Christian linguistic culture in the context of relationship and division. Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics. - Ed. 21 – 2012. – 335 s.
6. Priluckij A.M. Theological discourse. - Spb.: Svetoch, 2006 –304s
7. Salaxova A. G.-B. Speech strategies and means of their implementation in modern Christian German-speaking sermons: dis cand.phil.science. - Chelyabinsk, 2006. – 216 s.
8. Chernyavskaya V. E. The discourse of power and the power of discourse: problems of speech influence. - М., 2006. – 69 s.
9. Christianity: dictionary // Ed. L.H. Mitrokhin. - Moscow: publishing house "Republic", 1994. – 560 s.

Concept of theological discourse and its functions in communication

K. V. Doskach

Abstract. The article is devoted to the study of the main determinants of the theological discourse and the analysis of the communicative approach, which has specific characteristics on the verbal and nonverbal levels of perception of the religious context. The article also defines theological discourse and describes its main functions. The classification of the Christian theological terminology is proposed.

Keywords: discourse, theology, communication, cognitive function, dogmatism.